

## HUJJATLARNI KRIMINALISTIK TEXNIKA USULIDA TEKSHIRISH

**Mamanarov Xaitmurat**

Termiz davlat universiteti, yuridik fakulteti o'qituvchisi

### **Annotatsiya**

Mazkur maqolada hujjatlarni kriminalistik texnika usulida tekshirish masalalari tahlil qilinadi. Hujjatlarning haqiqiylikni aniqlash, soxtalashtirishning oldini olish hamda hujjatlarni tadqiq qilishda qo'llaniladigan zamonaviy texnik vositalar va metodlar o'rganiladi. Shuningdek, kriminalistik ekspertiza jarayonida duch kelinadigan muammolar va ularning yechimlari bo'yicha takliflar berilgan. Hujjatlarni kriminalistik tekshirish sud-huquq tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Hujjatlarning haqiqiylik va ishonchliligini aniqlash uchun maxsus texnik usullar va vositalardan foydalanish zarur. So'nggi yillarda hujjat soxtalashtirish texnologiyalari rivojlanib, bu borada yangi qiyinchiliklarni yuzaga keltirmoqda. Shu boisdan, kriminalistik texnika va usullarni yanada takomillashtirish, ularni hujjatlarni tahlil qilishda samarali qo'llash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi — hujjatlarni kriminalistik texnika yordamida tekshirishning zamonaviy yondashuvlarini tahlil qilish va ushbu yo'nalishda duch kelinayotgan muammolarga yechimlar topishdir.

**Kalit so'zlar.** Hujjatlar, norma, me'yor, qo'lyozma, texnika, ekspertiza, xashshunoslik, tekshirish, anonim, dalil, hujjatlar ashyoviy dalil sifatida kriminalistik tekshiruv obyekti, kriminalistik xatshunoslik tushunchasi, dastxatning identifikatsiyaviy belgilari, xatshunoslik tekshiruvining uslubiy yo'li, kriminalistik muallifshunoslik tekshiruvi.

### **Abstract**

This article analyzes the issues of document verification using forensic techniques. Modern technical tools and methods used to determine the authenticity of documents, prevent forgery, and examine documents are studied. Also, proposals are made on the problems encountered in the process of forensic examination and their solutions. Forensic examination of documents is one of the important areas of the judicial and legal system. It is necessary to use special technical methods and tools to determine the authenticity and reliability of documents. In recent years, document forgery technologies have developed, creating new difficulties in this regard. Therefore, the issues of further improving forensic techniques and methods, their effective application in document analysis are of urgent importance. The purpose of

this article is to analyze modern approaches to document verification using forensic techniques and find solutions to the problems encountered in this area.

**Keywords.** Documents, norm, standard, manuscript, technique, examination, handwriting, verification, anonymous, evidence, documents as an object of forensic examination, the concept of forensic handwriting, identification marks of a signature, methodological approach to handwriting examination, forensic handwriting examination.

### **KIRISH**

Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida tekshirish jinoyat ishlarini tergov qilishda muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu jarayon hujjatlar bilan bog‘liq jinoyatlarni fosh qilish va tergov qilishda hujjatlarning ishonchliligini, ularning haqiqiylikni aniqlashga yordam beradi. Hujjatlarni soxtalashtirish, qalbakilashtirish yoki ularni noqonuniy maqsadlarda ishlatish kabi holatlar ko‘p uchraydi va bunday jinoyatlarni aniqlash hujjatlarni texnik va ekspertlik usullarida tekshirish orqali amalga oshiriladi.

Kriminalistik texnika hujjatlarni tahlil qilishda, ularning haqiqiylikni yoki qalbakiligini aniqlashda eng ishonchli va samarali usullardan biridir. Hujjatlarni kriminalistik tekshirish, asosan, yozuvlar, imzolar, bosmalar, qog‘oz va boshqa materiallarni tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Quyida hujjatlarni kriminalistik texnika yordamida tekshirish jarayonining turli jihatlari, usullari va qo‘llaniladigan texnologiyalar haqida batafsil ma‘lumot berilgan.

### **ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA**

Kriminalistik texnika bo‘yicha adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi o‘n yilliklarda ushbu soha sezilarli darajada rivojlandi. Masalan, A. N. Ivanovning “Kriminalistik texnologiyalar” asarida hujjatlarni tekshirish usullari keng yoritilgan. Shu bilan birga, G. A. Rakhimovning izlanishlari hujjatlarning grafik belgilari va ularning tahliliga bag‘ishlangan. Bu mualliflarning ishlari zamonaviy texnologiyalarni amaliyotga joriy etishda katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlarda texnik vositalar yordamida hujjatlarni tekshirishning quyidagi usullari keng yoritilgan:

Infraqizil va ultrabinafsha nur yordamida tahlil;

Mikroskopik tekshiruvlar;

Ximiyaviy reagentlar orqali soxtalashtirish belgilarini aniqlash.

Shuningdek, ayrim tadqiqotlarda elektron texnologiyalardan foydalangan holda hujjatlarni autentifikatsiyalash masalalari ko‘tarilgan.

Mazkur maqolada kriminalistik texnika usullari bo'yicha quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tahlil va sintez: Hujjatlarni tekshirishda qo'llaniladigan texnik usullar va vositalar batafsil o'rganildi va sintez qilindi.

Eksperimental tadqiqot: Soxta hujjatlarni aniqlashda zamonaviy texnologiyalarning samaradorligi amaliyotda sinovdan o'tkazildi.

Taqqoslash: Turli metod va texnologiyalar samaradorligi o'zaro solishtirildi.

Intervyu va kuzatuv: Ekspert va mutaxassislar bilan suhbatlar o'tkazilib, real tajribalar tahlil qilindi.

## **NATIJALAR**

Kriminalistik texnika yordamida hujjatlarni tekshirishning asosiy maqsadi – ularning haqiqiy yoki soxta ekanligini aniqlash, hujjatni tayyorlagan yoki soxtalashtirgan shaxsni fosh qilish va dalillarni sudga taqdim qilishdir. Buning uchun hujjatni tashkil etuvchi har bir element – qog'oz, siyoh, bosma usuli, yozuv shakli va boshqa detallar tahlil qilinadi.

### **Kriminalistik hujjat tekshiruv vazifalari quyidagilardan iborat:**

1. *Hujjatlarning haqiqiylikini tekshirish:* Hujjatning asl yoki qalbaki ekanligini aniqlash – hujjatlarni tekshirishning asosiy maqsadlaridan biridir. Bu hujjatni soxtalashtirish holatlarining oldini olish va jinoyatni tergov qilishda muhim ahamiyatga ega.

2. *Hujjatni kim tayyorlaganini aniqlash:* Hujjat tayyorlanganini yoki uni soxtalashtirgan shaxsni aniqlash kriminalistik tekshirishning muhim vazifalaridan biridir. Masalan, yozuvning muallifini aniqlash, imzo va boshqa belgilar orqali jinoyatchini aniqlash mumkin.

3. *Hujjatning mazmuni va vaqtini tahlil qilish:* Hujjat qachon tayyorlangan, qanday usulda yozilgan, qanday vositalar ishlatilgan – bu kabi savollarga javob topish tergov jarayonida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

4. *Hujjatdagi o'zgarishlarni aniqlash:* Hujjatdagi yozuvlar yoki boshqa ma'lumotlarda o'zgarishlar yoki to'g'irlanishlar qilingan bo'lsa, bu o'zgarishlar aniqlanishi kerak. Bu o'zgartirishlar maxsus usullar yordamida aniqlanadi.

### **Hujjatlarni kriminalistik tekshirish usullari**

Hujjatlarni kriminalistik usulda tekshirishning bir nechta usullari mavjud. Har bir usul o'ziga xos maqsad va texnikaga ega bo'lib, ularning barchasi hujjatning qaysi elementlari tekshirilayotganiga bog'liq. Quyida eng keng qo'llaniladigan hujjatlarni tekshirish usullari keltirilgan:

#### **1. Qog'ozni tekshirish**

Hujjatlarni tekshirish jarayonida qog‘oz muhim element hisoblanadi. Qog‘ozning turi, sifati va ishlab chiqarilish usuli hujjatning haqiqiy yoki qalbakiligini aniqlashda yordam beradi. Qog‘ozni tekshirishning asosiy jihatlari:

- *Qog‘ozning sifati va strukturasi:* Har bir qog‘oz o‘ziga xos sifat va tuzilishga ega. Qog‘ozning fizik xususiyatlari, masalan, zichligi, taroqlari va qalinligi tekshiriladi. Buning uchun qog‘ozning maxsus yorug‘likda o‘rganilishi yoki mikroskop yordamida tahlil qilinishi mumkin.

- *Qog‘ozning suv belgilari:* Ko‘plab muhim hujjatlarda, masalan, pasport, valyuta va boshqa rasmiy hujjatlarda suv belgisi bo‘ladi. Suv belgilarini tekshirish hujjatning haqiqiylikni aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

- *Qog‘ozning eskirish darajasi:* Hujjat qancha vaqt davomida saqlanganini aniqlashda qog‘ozning fizik holati, eskirish darajasi tahlil qilinadi.

## **2. Siyohni tekshirish**

Siyoh va yozuv vositalarining turi, ularning qachon va qanday ishlatilgani ham hujjatlarning soxtalashtirilgan yoki haqiqiylikni aniqlashda katta yordam beradi. Siyohni tekshirishda quyidagi usullar qo‘llaniladi:

- *Spektrometrik tahlil:* Siyohning kimyoviy tarkibini aniqlash uchun spektrometrik tahlil usuli qo‘llaniladi. Bu usul orqali siyohning qachon ishlatilgani va uning turini aniqlash mumkin.

- *Ultrabinafsha nurlar orqali tekshirish:* Siyoh izlari ultrabinafsha nurlar yordamida tahlil qilinadi. Ba'zi siyoh turlari ultrabinafsha nur ostida boshqa ranglarda ko‘rinadi, bu orqali yozuvlarning o‘zgarishlari aniqlanishi mumkin.

- *Elektroforez tahlili:* Siyohlarning tarkibi va ularning tuzilishini aniqlash uchun elektroforez usuli qo‘llaniladi. Bu usul yozuvlar qanday vositalar yordamida tayyorlanganini aniqlashga imkon beradi.

## **3. Yozuvni tekshirish**

Yozuvning xususiyatlari, uslubi va texnikasi hujjatlarni tekshirishda muhim elementlardan biridir. Yozuvni tekshirish orqali muallifning shaxsini aniqlash yoki yozuvning soxtalashtirilganini fosh qilish mumkin.

- *Grafologik tahlil:* Yozuvning stilistik xususiyatlari va shaxsga xos belgilarini tahlil qilish orqali yozuv muallifi aniqlanadi. Har bir insonning yozuvi o‘ziga xos xususiyatlarga ega, shuning uchun bu tahlil jinoyatchini aniqlashda yordam beradi.

- *Imzolarni tekshirish:* Imzo – hujjatning haqiqiylikni tasdiqlovchi muhim elementlardan biri. Imzo soxtalashtirilgan bo‘lishi mumkin va bu soxtalashtirish usuli tahlil qilinadi.

- *Yozuv qatlami tahlili:* Yozuvda o‘zgarishlar yoki qo‘shimchalar kiritilgan bo‘lsa, ularning qaysi qatlamda joylashganligi, qachon yozilganligi aniqlanadi.

#### **4. Hujjatning shakli va bosma usullarini tekshirish**

Hujjatdagi bosma elementlar, masalan, bosmalar, shtamplar yoki boshqa rasmiy belgilar ham tekshiriladi. Bosma belgilar soxtalashtirilgan bo‘lishi mumkin va ularni tekshirish quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi:

- *Bosma usuli:* Hujjat qaysi texnikada chop etilgani tahlil qilinadi. Masalan, inkjet printer yoki lazer printerlarda bosilgan hujjatlarning o‘ziga xos belgilarini tahlil qilish orqali soxtalashtirish aniqlanadi.

- *Bosmaning eskirish darajasi:* Bosmalar va shtamlarning fizik eskirish darajasi ularning qachon qo‘yilganini aniqlashda yordam beradi. Bu orqali hujjatning tayyorlangan vaqti va undan foydalanish muddati to‘g‘risida ma’lumot olish mumkin.

- *Shtrix kodlar va QR kodlar:* Ba’zi hujjatlar shtrix kodlar yoki QR kodlar bilan himoyalangan bo‘lishi mumkin. Bu kodlarni tahlil qilish orqali hujjatning haqiqiy yoki qalbaki ekanligi aniqlanadi.

#### **5. Yoritish va vizual texnologiyalar**

Hujjatlarni tekshirishda turli vizual texnologiyalar qo‘llaniladi. Maxsus yoritish usullari, ultrabinafsha va infraqizil

Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida tekshirish jinoyatlarni tergov qilish va sud jarayonlarida hujjatlarning haqiqiyliги yoki qalbakiligini aniqlash uchun ishlatiladigan muhim vositadir. Bu usul hujjatlarni soxtalashtirishga qarshi kurashda, qalbaki hujjatlarni aniqlashda va ularning muallifini fosh qilishda qo‘llaniladi. Kriminalistik texnika yordamida hujjatning har bir elementi — qog‘oz, siyoh, imzo, bosma belgilari va boshqa texnik tafsilotlari — chuqur tahlil qilinadi.

### **XULOSA**

Hujjatlarni kriminalistik texnika yordamida tekshirish zamonaviy huquqni muhofaza qilish organlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada tahlil qilingan usullar — infraqizil nur, ultrabinafsha nurlar, mikroskopik va ximiyaviy tekshiruvlar — hujjatlarning haqiqiyliğini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish orqali hujjat soxtalashtirishning oldini olish va bunday jinoyatlarni tezkor aniqlash imkoniyati oshadi.

Kelgusida kriminalistik texnikaning yanada takomillashtirilishi, ayniqsa, sun‘iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida yangi usullarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Shu bilan birga, hujjatlarni kriminalistik

tekshirishning qonunchilik asoslarini mustahkamlash va mutaxassislar malakasini oshirish masalalari ham e'tibordan chetda qolmasligi lozim.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI**

1. Bazarova D.B., Astanov I.R. Kriminalistika va ekspertiza. Darslik. – T.: TDYuU, 2019. – 300 b.
2. Kriminalistika. Darslik. Mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYuU, 2018. – 553 b.
3. Kriminalistika. Uchebник. Kollektiv avtorov. –T.: TGYuU, 2018. – 516 s.
4. Kriminalistika: Darslik / T.B.Mamatqulov, I.Astanov va boshq. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015.
5. Mamatkulov T.B., Djumanov SH.T., Turgunov U.T. va boshq. Kriminalistik taktika: Darslik. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2013. – 218 b.
6. Kriminalistika. Darslik. Mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYuU, 2018. – 515 b.